

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל שבועות תש"פ

כהן שבירך לפני שקראו האקדמות

מקור אמירת אקדמות בשבועות

מנהג קהילות אשכנז לומר הפיוט "אקדמות" בקרה"ת בחג השבועות. המחבר של הפיוט, רבינו מאיר ש"ץ חי בדור לפני רש"י (ע"י רש"י תהלים ע"ג י"ב: וז"ל למדתי מדבריו של ר' מאיר ב"ר יצק שליח צבור עכ"ל, וכן ברש"י הושע ו' ט', וברש"י בעמוס ג' י"ב, ובתוס' ברי"ה י"א. ד"ה אלא), וישנה מסורת שהיתה גזירה שיתקיים ויכוח פומבי לעיני שופטים כומרים, שבודאי לא היו מחליטים לטובת היהודים, ולכן הוחלט לשגר שליח מיוחד אל בני משה שגרו מעבר לסמבטיון, כדי שישלחו מי שיוכל לעמוד בויכוח עם הכומרים, מתוך הנחה ברורה שבודאי אחד מהם יוכל לנצח אותם, וכך הוה, והשליח היה ר' מאיר ש"ץ, ולאות פרידתו השאיר את החיבור "אקדמות" שתוכנו ויכוח עם אומות העולם על אמיתות התורה, ועל חשיבות התורה.

כהן שאמר "ברכו" או שבירך ברכת התורה לפני האקדמות

יש מחלוקת גדולה בין הפוסקים מתי לומר הפיוט, וכי המ"ב (סי' תצ"ד סק"ב) בענין אמירת "אקדמות", שהסכימו כמה אחרונים לאומרו קודם שמתחיל הכהן לברך על התורה, וכן המנהג בכמה קהילות. מעשה שהיה בכהן שעלה לתורה, ושכח שאומרים "אקדמות", ואחרי שהבעל קורא הראה לו את המקום בס"ת, מיד אמר "ברכו את ה' המבורך", ואמנם הציבור ענו "ברוך ה' המבורך לעולם ועד", אבל מיד אח"כ כולם צעקו כדי להפסיקו, והסתפקו האם ימשיך ויברך ברכת התורה, או שמא עדיף שיאמרו האקדמות ואח"כ יברך ברכת התורה, ואם יעשה כן, האם הוא צריך לומר "ברכו" שנית.

עוד מעשה היה, בכהן שהספיק לסיים ברכת התורה לפני שהציבור תפסו שטעה והפסיקו אותו, ונסתפקו מה לעשות, דהרי זה ברור שאסור לומר אקדמות בין הברכה לקרה"ת משום הפסק, דהרי האקדמות הם שבח להקב"ה ואינם שייכים לקרה"ת, וממילא אמירת האקדמות אחרי שבירך לפני קרה"ת, הוי הפסק.

אחרי עליית הכהן נזכרו ששכחו לומר אקדמות

אמנם אם הכהן כבר סיים את עלייתו, ובירך הברכה אחרי הקריאה שלו, פסק מרן הגריש"א זצ"ל שיקראו האקדמות לפני קריאת הלוי (הובא במבקשי תורה גליון נ"ב עמוד ס"א).

מחלוקת הפוסקים מתי לומר האקדמות

והנה המהרי"ל (הלי' חג השבועות עמוד קס"א) הביא בשם ספר המנהגים, שאומרים האקדמות אחרי שקראו הפסוק הראשון לכהן, וכן פסקו הלבוש (סי' תצ"ד ס"א) וחק יעקב (שם) ושו"ת שער אפרים (או"ח סוסי' י) ושו"ת פנים מאירות (ח"ג סי' ל"א) ושו"ת שבות יעקב (ח"א במהדורא בתרא סי' י"ב עמוד נ"ה – הביא שם תשובה מאחד מבני ישיבתו), וכן משמע במ"א בהלי' קרה"ת (סי' קמ"ו סק"א), דבשו"ע שם נפסק, כיון שנפתח

הס"ת אסור לצאת מביהכנ"ס, והסביר שם המ"א דהנ"מ היא לגבי אקדמות שנוהגים לאומרם אחרי שהכהן קרא פסוק ראשון, דאסור לצאת באמצע האקדמות אע"פ שאינו מפסיד חלק מקרה"ת.

בשו"ת שער אפרים הנ"ל הסביר למה תקנו לומר אקדמות אחרי קריאת הפסוק הראשון, משום שאם יתקנו לאומרו אחרי שהכהן בירך, לפני שיתחילו לקרוא בתורה, הוי הפסק בין הברכה לקריאה, ואם יתקנו לומר האקדמות אחרי שקראו ג' פסוקים, יש לחוש להשיטות בב"י (סי' ק"מ) שאם העולה לתורה שח באמצע הקריאה, הרי זה נחשב כהפסק וצריך לחזור ולברך, והסביר הב"י דהיינו דווקא אם כבר קראו ג' פסוקים, דאז גמר עיקר המצוה של קריאת התורה של ג' פסוקים, וממילא מה שיקרא אחרי ששח, הוי קריאה חדשה, וצריך לברך מחדש, משא"כ אם עדיין לא קרא ג' פסוקים, עדיין לא גמר את המצוה, כיון שצריך לקרוא לכל הפחות ג' פסוקים, ואין השיחה נחשבת כהפסק בדיעבד. ואמנם היה מקום לתקן לומר אקדמות אחרי שקרא ב' פסוקים, אבל כיון שהמהרי"ק (שורש קע"ח) מביא דעות דסגי בקריאת ב' פסוקים (עי' אג"מ או"ח ח"א סי' ל"ה שאם הם פסוקים ארוכים, אפשר דבאמת הם ג' פסוקים), ממילא אם יאמר אקדמות שם, שוב נכנס לספק אם צריך לברך על המשך הקריאה, לכן תקנו לומר אקדמות אחרי קריאת הפסוק הראשון, אבל החת"ס (בהגהות על סי' תצ"ד) העיר למה לא תקנו לאומרם לפני שהכהן יברך ברכת התורה.

והנה בשו"ת שבות יעקב הנ"ל כ' טעם למה אומרים האקדמות רק אחרי קריאת הפסוק הראשון, משום שהוא שבח התורה, ואין לשוררו אלא כשהתורה פתוחה, ולכן צריך להמתין עד אחר התחלת הקריאה, דאין לפתוח הס"ת עד אחר הקריאה, ואין לפתוח הס"ת לפני הקריאה בשביל האקדמות, דאדרבה בשעת אמירת האקדמות יש לגוללו ולסוגרו כדי שלא יאמרו שהן כתובות בתורה, כמו שיש לסגור הס"ת בשעה שמברכין ברה"ת כדי שלא יאמרו שהברכות כתובות בס"ת.

הא"ר (סי' תצ"ד סק"ה) כ' שמצא בלשון אשכנז ישן נושן על מה תקנו פיוט זה, וכיון שהמעשה היה במדבר, לכן תקנו לומר אחר במדבר סיניי זכר לנס.

למה אין אמירת האקדמות באמצע קרה"ת נחשבת כהפסק

אבל עדיין צריך להבין, למה אין אמירת האקדמות נחשבת כהפסק באמצע קרה"ת, והסביר בשו"ת שבות יעקב שם, שהדבר דומה לאמירת פיוטים באמצע התפלה, שנתקן ע"י גדולים וחכמים. אבל בשו"ת פנים מאירות ושו"ת שער אפרים הנ"ל הסבירו, דכיון שכבר קראו את הפסוק הראשון, ואינם מפסיקים בין הברכה להקריאה, שוב אין בזה משום הפסק, כמו שמותר לדבר באמצע הסעודה, בתנאי שאין מפסיקים בין הברכה לאכילה.

הט"ז הקשה על הנוהגים לקרא האקדמות אחרי הפסוק הראשון, היאך מקילין להפסיק באמצע הקריאה, דהא נפסק בשו"ע (סי' קמ"ו סי"ב) דאסור לדבר אפילו בדברי תורה, וכש"כ סתם שבח שאינו מענין הקריאה כלל, אבל הפנים מאירות הנ"ל תמה על קושיית הט"ז, דהרי סיבת האיסור לדבר באמצע קרה"ת היא רק משום שלא ישמעו קרה"ת, אבל כיון שבזמן אמירת האקדמות אין הבעל קורא קורא בתורה, ואדרבה כל הקהל אומרים האקדמות יחד אתו, ואח"כ שומעים קרה"ת ממנו, ממילא אין איסור בדבר.

סיכום לדינא בכהן שברך ברה"ת לפני אמירת האקדמות

למעשה, אע"פ שהמ"ב כ' שהאחרונים הסכימו לאומרו קודם שהכהן מתחיל לברך, מ"מ במקום שנוהגים לקרא הפסוק הראשון, ואח"כ לומר אקדמות (כשגללו הס"ת וכיסו אותו), כ' החת"ס (שם) ושערי אפרים (שער ד' סט"ו) ושו"ע הרב (סי' תצ"ד סי"ז), דאין לבטל את המנהג, ובשו"ת פנים מאירות הנ"ל כ' שהמבטל את המנהג, ואינו אומר אקדמות אחרי קריאת פסוק ראשון, פוגע בכבוד הראשונים. אמנם המ"ב פסק כשיטת הט"ז והיעב"ץ, ולכן במקום שאין מנהג ידוע, כ' החת"ס ושערי אפרים ושו"ע הרב הנ"ל שיש לנהוג כמו הט"ז.

לפניו בנד"ד שהכהן הקדים לברך ברה"ת לפני האקדמות, זה ברור שאין לאומרם לפני קרה"ת משום ההפסק בין הברכה לקריאה, אבל אפשר עדיף שהבעל קורא יקרא הפסוק הראשון, ואח"כ יאמרו האקדמות, כמו שהרבה פוסקים ס"ל לכתחילה, ועוד, החת"ס ושערי אפרים ושו"ע הרב כ' דאין למחות ביד הנוהגים כן, ואפשר זה עדיף ממה שיקראו בתורה את הקריאה לכהן, ויאמרו האקדמות לפני קרה"ת של הלוי (וכן נקט הנטעי גבריאל על שבועות פכ"ד ס"ט – והסביר דיש לסמוך על הפוסקים דס"ל לעשות כן לכתחילה), אבל נראה דמסתבר לומר, דכיון שלמעשה מנהגינו הוא כמש"כ המ"ב לפי הרבה פוסקים דחיישינן משום הפסק, לכן עדיף שימתינו מלקרוא האקדמות עד לפני העליה לתורה של הלוי.

כהן שאמר "ברכו" ולפני שבירך ברה"ת נזכרו ששכחו לומר האקדמות

אמנם אם הכהן רק אמר "ברכו", ועדיין לא התחיל לברך, י"ל שיאמרו האקדמות לפני שיברך, דהרי נפסק בשו"ע (סי' קל"ה ס"ו) אם נכנס הכהן לביהכ"ס אחר שהתחיל הישראל לברך בתורה, אינו פוסק (והסביר המ"ב סק"כ כדי שלא תהיה ברכה לבטלה, ועוד דלא נחשב פגם בכהן, דיתלו שלא היה שם כשקראו הישראל, אבל "ברכו" לא הוי התחלה, והסביר המ"ב (סקכ"א) בשם הגר"א דאין זה לבטלה, דהרי ענו הקהל "ברוך ה' המבורך לעולם ועד" (והלבוש שם ס"ז הוסיף יותר הסבר, דאין כאן נשיאת שם לבטלה, כיון שאין זו ברכה שמברכין על התורה, אלא שמשמיעים את הקהל שיברכו את השי"ת, והרי הם ענו, ובירכו את ה' המבורך, לפיכך מפסיקין וקורין לכהן שבא לביהכ"ס), ואפ"ה חוזר הכהן ואומר "ברכו", וא"כ לכאורה גם בנד"ד, אחרי שהכהן טעה ואמר "ברכו", יאמרו האקדמות ואח"כ יתחיל הכהן לומר "ברכו" שנית, ואע"פ שיש קצת נ"מ בין הכהן שנכנס לביהכ"ס אחרי שהישראל אמר "ברכו" לנד"ד, דהתם הכהן לא אמר "ברכו" פעמיים, רק פעם אחת, ואילו בנד"ד, אם נאמר שאומרים האקדמות אחרי שהכהן אמר "ברכו", ואחרי האקדמות צריך הכהן לומר "ברכו" שנית, אפשר גרע טפי, אבל לפי ביאור הלבוש, נראה דאין חסרון בזה, דסוף כל סוף רצה לקדש את ה' באמירת "ברכו", ולמעשה קידש את ה', דהרי כולם ענו "ברוך ה' המבורך לעולם ועד". שוב הראו לי מש"כ הגר"ש קלוגר זצ"ל בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סי' ס"ח) בענין כהן שעולה לתורה במקום לוי, שהא"ר כ' שלא יאמר "ברכו" שנית, אבל הגר"ש קלוגר זצ"ל כ' וז"ל לדעתי אל ישנה מן המנהג, ומה קפידא הוי לומר ברכו אפילו בחנם, הרי אינו ברכה רק שבח בעלמא, לכך ודאי יאמר ברכו שנית כפי המנהג עכ"ל.

דרך אגב יש לציין, שאם לא היה כהן בביהכ"ס, וישראל עלה במקום כהן, והתחילו לקרא האקדמות לפני תחילת קרה"ת, וכהן נכנס באמצע האקדמות, יעלה הכהן, והישראל ימתין עד שיעלה שלישי (שו"ע סי' קל"ה ס"ו).

בירך ברכת שעשה נסים על מגילת רות

מעשה שהיה בבעל קורא שהתפלל במנין של הנץ החמה בשבועות, ומרוב עייפותו טעה ובירך גי' ברכות, על מקרא מגילה, שעשה נסים, ושהחיינו, והסתפק האם ברכת שעשה נסים שהיתה לבטלה נחשבת כהפסק בין ברכת המגילה לקריאתה, ונ"מ אם צריך לחזור ולברך לפני קריאת המגילה.

במדרש תנחומא (מהדורת בובר, פ' בא אות ט"ז) כ' וז"ל "חצות לילה אקום להודות לך" (תהלים קי"ב ס"ב), אמר דוד חייב אני לעמוד ולהודות לך, על מה שעשית עם זקיני ועם זקנתי בחצות הלילה, אימתי בשעה שחזרה נעמי ורות המואביה כלתה.... אמר דוד חייב אני להודות לך על הנסים שעשית עם זקיני ועם זקנתי בלילה, לכך חצות לילה אקום להודות לך עכ"ל. הרי מפורש שדוד המלך אמר שיש לו להודות על הנסים הרבים שאירעו באותו לילה עם רות, נעמי, ובוועז.

בספר אבות לראש (בני של הגר"ח פאלאגי זצ"ל - מערכת יו"ד אות מ"ח עמוד ע"ז) הביא מדרשי חז"ל על הנסים הגדולים שהיו במעמד הר סיני, ושנשמתן של ישראל פרוחה מהם, ושהקב"ה החייה אותם,

והוסיף שבחג השבועות כשמברכים ברכת "המחזיר נשמות לפגרים מתים", וכן בברכת "מחיה המתים", יש לכוון שכן בירכו אבותינו במעמד הר סיני, להעלות על הלב שעשה נסים לאבותינו בימים ההם ובזמן הזה.

הרי מבואר שבחג השבועות יש מקום להודות על הנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו בימים ההם ולנו בזה"ז, וכן לשבח להקב"ה על הנסים שאירעו במגילת רות שכולה היתה נסים ונפלאות, וא"כ אפשר יש מקום לומר שאין זו ברכה לבטלה בשבועות.

אבל מו"ר הגר"י זילברשטיין שליט"א (חשוקי חמד על קידושין ל"ג.) כ' דכיון שחז"ל לא תיקנו לברך ברכה כזו בחג השבועות, א"כ אפילו אם נאמר שאין זו ברכה לבטלה מצד עצמה, מ"מ בודאי ברכה זו היא הפסק בין הברכה לקריאת המגילה, ואפילו לפי הפוסקים דס"ל שהמברך ברכת השבח אינה נחשבת כברכה לבטלה, י"ל דהיינו דוקא אם באמת התכוון לברכת השבח כשבירך, משא"כ בבעל קורא דידן שטעה מחמת רוב עייפותו, וא"כ בודאי יש לחוש משום ברכה לבטלה, ומ"מ אפילו אם הוא צריך לחזור ולברך, היינו רק ברכת "על מקרא מגילה", אבל א"צ לחזור ולברך ברכת שהחיינו.

דברי התעוררות בליל שבועות לפני מעריב

מדוע כו"ע מודו דבעצרת בעינן נמי לכם

שנינו בפסחים (ס"ח:) דנחלקו התנאים בגדר ההנהגה בשמחת יום טוב, דר' אליעזר ס"ל דאין לו לאדם ביום טוב אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה, ואילו ר' יהושע ס"ל חלקו חציו לאכילה ושתיה וחציו לבית המדרש, אמר ר' אלעזר הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכם, מ"ט יום שניתנה בו תורה הוא, ופרש"י שם דבעינן נמי לכם שישמח בו במאכל ומשתה להראות שנוח ומקובל יום זה לישראל שנתנה בו תורה. ובסוגי" שם מסופר דמר בריה דרבנא כולה שתא הוה יתיב בתעניתא לבר מעצרתא ופוריא ומעלי יומא דכיפורי, עצרת יום שניתנה בו תורה, פורים ימי משתה ושמחה כתיב, מעלי יומא דכיפורי... כל האוכל ושותה בתשעה בו מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי.

ולכאורה צריך להבין מדוע דווקא בשבועות הכל מודים דבעינן נמי לכם משום שהוא היום שניתנה בו התורה. אדרבה כידוע הסבר השל"ה הק' (מסכת שבועות) אהא דשנינו דכמו שהקב"ה דן את העולם בר"ה כי הוא יום הבריאה הראשונה כדברי ר"א שאמר בתשרי נברא העולם, כמו"כ ביום מתן תורה הקב"ה דן העולם על פירות האילן, והסביר השל"ה הק' דהפירות ההם הנשמות הפורחות מאילנו של הקב"ה, והעולם נידון ביום זה על התורה שניתנה בו. לפ"ז כיון דהוא יום הדין יש סיבה יותר גדולה שלא לשמוח בו במאכל ומשתה.

בבית הלוי (פ' יתרו עמוד 47) כ' דיש לבאר סוגי' זו ע"פ משאחז"ל, שהמלאכים בקשו שיתנו להם התורה, ואמרו אשר תנה הודך על השמים, מה אנוש כי תזכרנו, ומשה רבינו נצחם, ועיקר הנצחון הי' במה שהמלאכים אינם יכולים לקיים מצוות שבגוף, ומשו"ה בעצרת צריך לקיים המצוה של "לכם" מה שאין המלאכים יכולים לקיימה, דהרי "לה" הם יכולים לקיים עוד יותר מבני אדם. ומעלה זו שיש באדם שיוכל לקיים מצוות שבגוף, הועיל לו הרבה ביום זה, דעיי"ז ניתנה התורה לישראל ע"ש.

יש להוסיף שבזמן שהגר"ב צ' פלמן זצ"ל למד בישיבת פוניבז', לא הבין היאך אפשר לבזבז היום המסוגל הזה של שבועות במצות "לכם", ואע"פ שבודאי צריך לאכול סעודות יו"ט, אבל היאך אפשר להפסיד, היאך אפשר לא לנצל כל רגע בלימוד התורה, ולכן רץ למרא דאתרא מרן בעל שבט הלוי זצ"ל, ושטח בפניו את שאלתו, וענה לו, "לך מותר ללמוד כל הזמן, משום שאצלך החציו לה' הוא חציו לכם", והעיד ע"ע, שאחרי שבועות באותה שנה, חרגיש התעלות הרבה יותר גדולה מכל שנה.

השגחה מיוחדת בהשפעת התורה בשבועות

והנה הנצי"ב (העמק דבר סוף פ' ראה ט"ז י"ב) הביא מש"כ בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' תי"ג) דכל יום מימי הבריאה פועל יותר בדבר שנתחדש בו, יותר משאר הימים. ולפי"ז ביאר הנצי"ב דיום חג השבועות עשהו ה' לדורות להיות מסוגל לתורה, ולקבל עלינו להגות בה.

ונראה דלפי"ז כ' הלבוש (סי' תצ"ד ס"א) שאומרים הלל בשבועות משום שצריך לומר שירה על נתינת התורה, ויש לבאר דסיבת אמירת הלל בשבועות אינה רק משום היום טוב, אלא צריכים לומר שירה על הזכות הגדולה שמשם רבינו נצח את המלאכים ואנחנו קבלנו את התורה, ויש לנו את הסגולה המיוחדת היום לקבל ההשפעה של מתן תורה יותר משאר ימות השנה, ועל השמחה הזו שאינה רק על היסטוריה שהיום הוא יום נתינת התורה, אלא שהיום בדור שלנו, השנה הזאת, יש לנו את האפשרות לזכות להצלחה בשנה הבאה בהבנת התורה, ע"ז צריך לומר הלל.

כוונה מיוחדת בברכות התורה וברכות ק"ש כדי לזכות להצלחה בתורה

ואפשר יש להוסיף דכשאומרים הלל בשבועות בשחרית אחרי שלש סוגים של ברכות התורה, "אהבת עולם" בברכות ק"ש במעריב, וברכות התורה בשחרית, ו"אהבה רבה" בברכות ק"ש בשחרית, בודאי ההלל שאומרים בשחרית, שהיא שירה על נתינת התורה, מיוחדת ושונה לגמרי מכל הלל בשאר ימים טובים. כידוע שמן העקרים להצלחה בתורה היא התפלה, וחז"ל יסדו לנו הדבר בקיצור בברכת "אהבה רבה" וב"אתה חונן", וכמשאחז"ל בנדה (ע:): מה יעשה אדם ויחכם.... יבקש רחמים ממי שהחכמה שלו שנאמר "כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה".

הגרמ"ש שפירא זצ"ל (הובא במשלחן מלכים סיון תשס"ו עמוד נ"א) הוסיף, דאופן התפלה כדי לנסות בה שיעתר לו ה' מיד, היא רק אם מתפלל על התורה בהרגשה ברורה, שבלי התורה אין לו חיים. חז"ל מביאים בתמורה (ט"ז): את בקשת עתניאל בן קנז בדברי הימים (א' ד' י"י) "ויקרא יעבץ לאלוקי ישראל לאמור אם ברך ברכני והרבית את גבולי והיתה ידך עמי, ועשית מרעה לבלתי עצבי, ויבא אלוקים את אשר שאל". חז"ל דרשו שבקשתו היתה, "אם ברך תברכני" – בתורה, "והרבית את גבולי" – בתלמידים, "והיתה ידך עמי" – שלא ישתכח תלמודי מלבי, "ועשית מרעה" – שיזדמנו לי ריעים כמותי, "לבלתי עצבי" – שלא ישגבני יצה"ר מלשנות, אם אתה עושה כן מוטב, ואם לאו הריני הולך בנסיסי לשאול, מיד, "ויבא אלוקים את אשר שאל".

ולכאורה צריך להבין באיזה זכות זכה עתניאל בן קנז שהקב"ה נתן לו מה ששאל, ושנתנו לו מיד, אבל ברש"י שם בתמורה (ד"ה כיוצא בדבר) הסביר וז"ל שכל המוסר עצמו לחזור אחר תורה, ממלאין לו שאלותיו עכ"ל. הרי למדנו מעתניאל בן קנז שעיקר התפלה היא אם הוא מרגיש על מה שמבקש, שהם צרכיו כמו מזונותיו, אז יענוהו מן השמים, וזהו מה שאמר, "ואם לאו הריני הולך בעצב לשאול", שעד מותו יהי בעצב בלי שמחה, זוהי המדרגה בתפלה שהקב"ה ימלא בקשתו.

כשמגיעים לידי הרגשה כזו שתלמוד תורה חוקי חיים היא לנו, וכל המוותר על כל שהוא מזה הרי זה חסרון בחיים, אז התפלה שלו היא על צרכיו צרכי חיים, ותפלה כזו מתקבלת מיד.

עוד יש להוסיף מה שאמר מו"ר הג"ר מתתיהו סלומון שליט"א (מתנת חיים על מועדים עמוד שכ"ט), דכל המצוות ונוסח התפילות, הכל סובב סביב זמן מתן תורתנו. משעה שמתחילין לקדש "אשר בחר בנו מכל עם, ורוממנו מכל לשון, וקדשנו במצוותיו", ו"אתה בחרתנו כל העמים.... וקדשתנו במצוותיך, וקרבתנו מלכנו לעבודתיך", עד "המבדיל בין קודש לחול, בין אור לחושך, בין ישראל לעמים", כל התפילות הם ממש זכר למעמד הר סיני, וכשיודעים ומכוונים כן, בודאי יאיר ה' עלינו מעין האור הראשון, ותחודש לנו השפעת מתן תורה, בימינו אנו.

עוד יש להוסיף דכיון ששבועות הוא יום החתונה של כלל ישראל עם התורה, וכל חתן יש לו סגולה מיוחדת לבקש ולהתפלל ביום חתונתו, הרי צריך לנצל את התפילות שאנשי כנה"ג תקנו לנו, ולכוון היטב כשמתפללים "ותן חלקנו בתורתך".

יה"ר שנזכה לברך ברכות התורה וברכות ק"ש כדבעי, ולנצל היום השמח הזה, כדי שנאמר הלל מחר בשירה על היום שניתנה בו התורה אכי"ר.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל ש"ק פ' נשא תש"פ

סעודת שבת בתוספת שבת כשיום טוב חל בערב שבת

יש אנשים שרגילים לקבל שבת מוקדם, וכדי שהילדים יוכלו להשתתף בסעודת שבת, הם מקדשים ואוכלים מוקדם אחרי פלג המנחה, ורק אח"כ הולכים להתפלל מעריב בזמנו, משום שאם ימתינו לאכול הסעודה עד שחוזרים מהתפלה בזמנו בשעה 9.00 בערב, הילדים כבר ישנים. לאור הנהגתם, הסתפקו היאך לנהוג כאשר שבועות חל בערב שבת, דבשלמא בליל שבועות אין להם ברירה משום תמימות, ולא יתפללו ולא יעשו קידוש עד צאה"כ, אבל שאלו אם יכולים לקדש ולאכול סעודת שבת ביו"ט מבעו"י, דאפשר אסור לגרע מקדושת יו"ט כדי לקבל שבת, ואת"ל שמותר לאכול מוקדם, כשמברך ברהמ"ז אחרי סעודת שבת, האם יאמר יעלה ויבא ג"כ, דהרי אינו צאה"כ עדיין, או שמא כיון שאומר רצה, דהרי כבר קיבל עליו קדושת שבת בתפילת מעריב, א"כ הוי תרתי דסתרי לומר רצה של שבת וגם יעלה ויבא של יום טוב.

קידוש לפני מעריב בליל ש"ק

לפני שנדון בעצם השאלה, יש להסתפק אי אריך למיעבד הכי, לקדש ולאכול סעודת שבת לפני מעריב, דאמנם המ"ב (סי' רע"א סק"י"א) כ' בשם המ"א, שאם רוצה לקבל שבת מבעוד יום, ולקדש ולאכול, ולהתפלל ערבית אח"כ בלילה רשאי, ובתנאי שיהיה יותר מחצי שעה קודם זמן מעריב, אבל במעשה רב (אות קי"ז) מובא שרבינו הגר"א זצ"ל חולק על המ"א וס"ל דאין דין זה נכון, וא"א לקדש מבעו"י א"כ כבר התפלל מעריב, דהא מבואר בברכות (כ"ז:): רב צלי של שבת בערב שבת, ומשמע התם דרק אח"כ קידש ולא לפני זה (אמנם כבר האריכו האחרונים בראיות שמובאים במעשה רב, והפעולת שכיר כ' "אם יצאו הדברים מפי רבינו הגדול ז"ל, בודאי עלינו לשמור ולעשות, אבל אם לדין יש תשובה" - ועי' אריכות בזה בשבת כלה מלכתא עמוד קצ"ג), והוסיף במעשה רב דכן משמע בראב"ן (סי' ק"ע), והכה"ח (סי' רע"א סק"ב) הוסיף דעל פי האריז"ל אינו נכון לקדש קודם מעריב.

והנה מפורסם מש"כ מרן הגר"ש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"א סי' כ"ג) שכאן בא"י המנהג המקובל בין רוב אשכנזים להתפלל מעריב בזמן, גם בליל ש"ק, מכמה וכמה טעמים, ומ"מ כשנשאל ממי שקשה לו לערוך שלחן שבת עם הילדים כ"כ מאוחר בקיץ, האם עדיף להתפלל מעריב מבעו"י ואח"כ לקדש

ולאכול, או שמא עדיף שיקדש ויאכל הסעודה אחרי פלג מנחה, ויתפלל מעריב בזמנו, וענה לו שעדיף שיקדש ויאכל קודם, ואח"כ יתפלל מעריב בזמנו עם הציבור (הובא בדורו יקרא עמוד שע"ב).

הוכחה שמותר לעשות קידוש של שבת אחרי פלג המנחה ביו"ט

כ' המ"ב (סי' תקכ"ז סק"ג) דביו"ט שחל להיות בערב שבת, יזהר להקדים הכנת מאכליו לשבת בכדי שיגמור מלאכתו בעוד יום גדול, דסמוך לחשיכה בזמן דלא שייך שיצטרך לו ביו"ט גופא, הלא יש כאן לתא דמלאכה דאורייתא, וכתבו האחרונים דמטעם זה נהגו להקדים תפילת ערבית בליל שבת כשחל סמוך ליו"ט, כדי שלא יתאחר מלאכת בישולו ביו"ט עד סמוך לחשיכה. הרי מפורש שנהגו לכתחילה להתפלל מעריב של ליל ש"ק מבעו"י אע"פ שהוא עדיין יו"ט, וא"כ גם מותר לקדש על הכוס מבעוד יום.

הזכרת רצה או גם יעלה ויבא כשמברך בסעודת שבת שאכל לפני צאת היו"ט

אבל עדיין יש לדון מה צריך להזכיר בברהמ"ז רצה או יעלה ויבא או שניהם. כ' בשו"ע (סי' קפ"ח ס"י) דמי שהתיל לאכול סעודה שלישית בשבת, וסיים אחרי צאה"כ, מזכיר של שבת בברהמ"ז, דאזלין בתר התחלת הסעודה, והסביר המ"ב (סקל"ב) כיון שהתחלת הסעודה היה מבעוד יום, כבר נתחייב להזכיר מעין המאורע, ולכן אפילו אם נמשך זמן רב בלילה, לא נפקע חיובו. והוסיף בשם האחרונים, דאם התפלל מעריב קודם ברכת המזון, שוב אינו מזכיר של שבת בברכת המזון דמחזי כתרתי דסתרי. לפ"ז י"ל הכי גם בנד"ד, כיון שכבר עשה קידוש של שבת, שוב אינו מזכיר יעלה ויבא כיון דמחזי כתרתי דסתרי.

ויש להביא עוד ראיי ליסוד זה, מהמ"ב בהל' שמיני עצרת (סי' תרס"ח סק"ז) שפסק דאין לאכול סעודה בליל שמיני עצרת עד שחשכה, ואם בדיעבד נטל ידיו ובירך המוציא מבעוד יום, לא יברך לישב בסוכה, דכבר קיבל שמיני עצרת בתפילתו ובקידוש. הרי מפורש, דאם כבר אמר הקידוש של ליל שמיני עצרת, שוב לא שייך לומר ברכת לישב בסוכה, משום דמחזי כתרתי דסתרי, וא"כ גם בנד"ד, כיון שכבר קידש על היין לשבת, שוב אינו יכול לומר יעלה ויבא של יו"ט שהיה בערב שבת משום תרתי דסתרי.

כמו"כ יש להביא ראיי ממש"כ המ"ב בהל' ר"ה (סי' ת"ר סק"ז) בשם הט"ז, קהל ששלחו לעיר אחרת להביא להם שופר, ונתעכב השליח עד סוף יום ב', ור"ה היה ביום ה' וביום ו', וכשבא עם השופר, כבר התפללו של שבת, אבל היה עוד יום גדול, אם אין שם בקי לתקוע שלא קיבל עליו שבת עדיין, אז יתקע מי שקיבל שבת (נ.ב. ע' ספר החיים להגר"ש קלוגר זצ"ל בסי' ת"ר, שהקי על הט"ז מהמבואר בהל' תפילין סי' ל' ס"ה שאין להניח תפילין אם כבר התפללו מעריב מבעו"י ואכמ"ל) בלא ברכה, והט"ז הסביר דא"א לברך על השופר משום תרתי דסתרי כיון שכבר התפללו מעריב, ולפ"ז י"ל הכי גם בנד"ד, כיון שכבר עשה קידוש, לא שייך לומר יעלה ויבא על יו"ט.

תבנא לדינא, מותר לעשות קידוש ולאכול סעודת שבת מבעו"י כשהוא עדיין יו"ט, כשיש צורך בדבר, ובברהמ"ז יאמר רצה ולא יאמר יעלה ויבא.

הוצאת שקית אשפה מהפח ופתיחת המכסה של הפח שבחצר

בדרך כלל כשיו"ט חל בערב ש"ק או במוצש"ק, יש צורך להחליף שקית פח האשפה שבבית, ולפעמים גם מורידים אותה לחצר, ומכניסים אותה לפח זבל הירוק, ויש לדון כאן בכמה וכמה שאלות

של מוקצה. יש להקדים שנפסק בשו"ע (סי' ש"ח סל"ד) כל דבר מטונף, כגון רעי וקיא וצואה, בין של אדם בין של תרנגולים וכיוצא בהם, אם היו בחצר שיושבים בה, מותר להוציאם לאשפה או לבית הכסא.

האם מותר לטלטל גרף של רעי בידיים

במ"ב (שם ס"ק קט"ו) ובבה"ל (סי' תרל"ח ס"ב ד"ה וביו"ט) מבואר שמותר לטלטל גש"ר בידיים, וא"צ לטלטלו דווקא כלאח"י, דהרי פסק שאם נתקבצו הרבה עצמות וקליפין על השלחן, ומאוס עליו להניחן שם, מותר להעבירן בידיים, דהו"ל לדידיה כגרף של רעי, וכן פסקו הלבוש (סי' ש"ח סל"ד) והתה"ל"ד (שם סק"מ) ושו"ע הרב (שם סע"ב), אבל י"א שלכתחילה עדיף לטלטלו כלאחר יד (אג"מ או"ח ח"ה סי' כ"ב סק"ג, והכי משמע גם בא"ר סי' ש"ח סק"ב). ויש שרוצים להביא ראיי' שגם מרן החזו"א זצ"ל החמיר בזה, מהנהגותיו המובאים בטעמא דקרא (בסוף הספר) דאין להוריד בשבת הפירורין והפסולת מהשלחן בידיים, ולא בכלי המיוחד לכך, רק ע"י נייר או דבר אחר, אבל מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א הסביר, דהתם נהג כן משום כבוד שבת ולא מחומרת דרך טלטול גש"ר (נחלת ישראל עמוד תקמ"ז).

טלטול גש"ר ע"י גוי או קטן

עוד יש לציין שהערוה"ש (סי' ש"ח ס"ס) כ' שעדיף להוציא גש"ר ע"י נכרי או ע"י קטן, וכן הביא בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' ט"ז סוסק"א) בשמו, אבל האג"מ (או"ח ח"ה סי' כ"א סק"ט) כ' שאין לבקש מקטן לפנות הגש"ר, משום שיש לחוש שהוא יטעה ויחשוב שמותר לו לטלטל מוקצה. והנה גם אם יש חולקים על הערוה"ש, וס"ל שמותר לטלטל הגש"ר בעצמו, אבל בודאי הוא בגדר דחוויה ולא הותרה, דהרי יש פוסקים שמחמירים שצריך לטלטלו כלאח"י, הגם שמבואר במ"ב הנ"ל שמיקל בזה.

טלטול השקית שיש בה אשפה

לפעמים תולים שקית אשפה על ידית הדלת או על ידית המקרר וכו', וכשרוצים להכניס בה דברים, פותח את השקית, ויש לדון טובא בגדר של השקית שמחזקת הפסולת, דאם כבר הכניס בה פסולת מבעו"י, אם לא הי' בה שום פסולת של היתר (כגון בקבוקים ריקים הראויים לשימוש), הרי השקית נעשית בסיס, וא"כ אם צריך לפתוח השקית בידיים כל פעם שרוצה להכניס בה מוקצה, יש לדון מה ההיתר לעשות כן, דלכאורה נימא מיגו דאיתקצאי ביהשמי"ש אתקצאי לכולה יומא, ואפילו אם זרק הפסולת בשקית בשבת, אע"פ דקיי"ל דאין מוקצה לחצי שבת, מ"מ כל זמן שהמוקצה מונח עליה, אסור לטלטלה, כמבואר במ"ב (סי' ש"י סק"ז).

טלטול מוקצה לצורך גש"ר

אבל אפשר יש לצדד להקל לפתוח את השקית בידיים, דהרי אם התיירו לטלטל גש"ר, א"כ גם התיירו לטלטל הבסיס, אבל מרן הגרשז"א זצ"ל הסתפק אם מותר לטלטל דבר שהוא מוקצה כדי לכסות גש"ר, דשמא כל ההיתר של גש"ר הוא רק כשמטלטל עצם המוקצה, עצם הגש"ר, ולא כשמטלטל מוקצה אחר לצורך הגש"ר ונשאר בצ"ע (ש"כ פכ"ב הערה קכ"ד), אבל בשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סי' קצ"ו) הביא ראיי' (בהררי שדה שם) מהא דמבואר בשו"ע (סי' ש"ח סל"ח) דאסור לכסות צואה עם עפר שהוא מוקצה, אבל דחה הראיי' משום דאפשר האיסור שם הוא משום שמשתמש במוקצה כשמכסה הגש"ר בעפר, ושימוש במוקצה חמיר טפי מטלטולו, ואה"נ בטלטול מוקצה אפשר יש להקל לצורך גש"ר, ומביאים ראיי' ממה שדן בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' מ"ה) דאסור להניח רעל לפני הזבובים ועכברים בשבת, ואין להקל מדין גש"ר כדי לסלק העכברים והזבובים לאחר שימותו, משום שהנחת הרעל היא העושה את הגש"ר, ואין עושין גש"ר לכתחילה, והוא דבר שאפשר לעשות מבעו"י (פ"י יכול

להניח הרעל מבעו"י, ואילו אם ימותו בשבת ויצטרך לטלטלם כדי לסלקם, שרי מדין גש"ר, הא משמע בדבריו שאם לא הי' יכול לסלקו מבעו"י, מותר לטלטל מוקצה כדי לסלק הגש"ר.

טלטול מוקצה שיסריח לאחר זמן

לפעמים יש צורך לפנות את הפח אשפה, משום שיתחיל להסריח בזמן הקרוב, ואז יהיה לו היתר של גש"ר, הגם שעכשיו עדיין אין לו היתר, ויש להסתפק בזה טובא, דסוף סוף עכשיו עדיין אין לו היתר לטלטלו, ואמנם המנחת שבת (סי' פ"ח סק"פ) הסתפק בשאלה כזו, במי שיש לו חתולה בבית וצואתה מריח ריח רע כמו צואת אדם כמבואר בשו"ע (סי' ע"ט ס"ה), ולכן הוא רוצה לטלטלה ולהוציאה מהבית (באופן שאין בזה איסור של צידה) שמא תטיל צואה, ודן שם שמא אין היתר של גש"ר עד שהוא מונח לפניו, וכי דלכאורה יש לדמות שאלה זו לסוגיית תרופות לחושאב"ס, דמי שיש לו מיחוש ואינו בגדר חולה כל גופו, בכל זאת מותר לו לקחת תרופה אם יש חשש שיגיע למצב של חושאב"ס, אבל בסו"ד כי דראוי להחמיר אם אין אפשרות להוציא החתולה כי אם ע"י טלטול. אבל הבה"ל (סי' תקכ"ו ס"ו ד"ה ואסור) כי בשם המאירי (ביצה ו. סוד"ה רב אשי) דמותר לטלטל נפל ביו"ט שמא יגיע למצב שיסריח ויהיה גש"ר, והיינו אע"פ שעכשיו עדיין אינו גש"ר.

האם בסיס המשמש המוקצה הוא דווקא כשהוא נמצא מתחת המוקצה או אפילו כשהוא מעליו

והנה אפילו אם נאמר שיש היתר להוציא את שקית האשפה מהפח שבביתו, עדיין יש להסתפק אם יכול להורידו לחצר כדי להכניסו בפח אשפה הירוקה, דהרי בדרך כלל יש שם זבל בתוך הפח, וא"כ בפתיחת המכסה הוא מטלטל מוקצה, כיון שהוא משמש את הגש"ר שבתוך הפח, וא"כ הוא מוקצה מחמת בסיס, ואע"פ שבדרך כלל בסיס היינו כשההיתר הוא מתחת למוקצה, ואילו הכא המכסה הוא מעל המוקצה, כבר נחלקו בזה גדולי הפוסקים, דהרי הפמ"ג (סי' ש"ח משב"ז סק"ד) כי בשם הב"ח (שם ס"י ד"ה חלוק) שבסיס הוא רק אם האיסור מונח על ההיתר, והכי משמע גם בחזו"א (סי' מ"ח סק"ח) שכתב דכשיכול לסלק ההיתר מבלי לטלטל את המוקצה, אינו נעשה בסיס, וא"כ כש"כ בנד"ד שההיתר הוא מעל המוקצה, אבל הפמ"ג בעצמו ציין למש"כ בעצמו (שם בהקדמה סוסק"ד) דגם כשמניח ההיתר על האיסור כדי לשמשו, נחשב כבסיס, ונ"מ לגבי אטבי כביסה המהודקים לכביסה רטובה בבין השמשות, דלפי הפמ"ג הם מוקצה מדין בסיס, אע"פ שהם נמצאים מעל המוקצה, דסוף סוף הם משמשים את המוקצה. ולפ"ז אם יש מכסה מפלסטיק המכסה את המחשב, הרי הוא מוקצה מדין בסיס אע"פ שהוא נמצא מעל המחשב, אבל אלו שמכסים את הטלפון עם קטיפה (עליו תפור "לכבוד שבת קודש"), אין עליו דין בסיס, דהתם אינו משמש את הטלפון אלא האנשים, שלא יבואו לנגוע בו, וא"כ אין עליו דין של בסיס לטלפון כיון שאינו משמשו.

סיבת המוקצה של בסיס משום הקצאה או משום ביטול

האחרונים מסבירים את המחלוקת בין הב"ח והפמ"ג, לפי המחלוקת ביסוד דין של בסיס, האם הבסיס נאסר משום הקצאה, שהוקצה משימוש או מטלטול בשבת זו, וכמש"כ התרוה"ד (ח"ב סי' קצ"ג) וז"ל מפני שמקצה דעתו ממנו עכ"ל, או שמא עיקרו משום שהוא טפל למוקצה כדפרש"י בשבת (מ"ז. ד"ה הא ליכא – ע' תוספת שבת סי' רע"ד סק"ד שדייק כן בשיטת רש"י). לפ"ז י"ל, דאם האיסור בסיס הוא משום הקצאה, אין דין בסיס כשההיתר מונח על האיסור, וזוהי שיטת הב"ח, אבל אם האיסור בסיס הוא משום שההיתר נטפל למוקצה, שפיר י"ל שנעשה בסיס גם כשההיתר נמצא מעל המוקצה, וזוהי שיטת הפמ"ג.

לפיז לכאורה המכסה שעל הפח הוא מוקצה לשיטת הפמ"ג, שיש דין בסיס גם אם ההיתר נמצא על האיסור. אבל עדיין יש מקום לחלק, דהרי כמו שקטיפה יפה על הטלפון, אינה מוקצה משום שאינה משמשת את הטלפון אלא את האדם, כמו"כ י"ל גם בנד"ד, המכסה של הפח הירוק שבחצר, אינו משמש את הזבל, אלא את האנשים שלא יריחו ריחות מהפח, וא"כ לכאורה אינו מוקצה.

האם המכסה שמחובר לפח בצירים נחשבת כחלק ממנו או כדבר בפני עצמו

אבל העירו הלומדים, דשאני הכא כיון שהמכסה מחובר לפח עם צירים, וא"כ אפשר צריך להחשיב כולו ככלי אחד, ואם הפח הוא בסיס למוקצה (פ"י שאין בו דברי היתר כגון בקבוקים ריקים), הרי כולו מוקצה. אבל זה אינו, דהרי מבואר בתהלי"ד (סי' ש"י סק"ז) שאם תיבה נעשית בסיס משום המוקצה שבתוכה, מסתבר לומר שמותר לפותחה ולסוגרה, משום שא"צ בפתחה לבסיס, והביא ראיי מהפמ"ג (משב"ז ריש סי' ש"ט) דנרות שבת העומדים ע"ג המפה העליונה, רק מקום העמדת הנרות נאסר בטלטול, אבל מותר לקפל את השאר משום שא"צ השאר לבסיס, והסביר האג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ג) שהמפה עליו דן הפמ"ג היתה לכסות בו החלות, וגם הי' פרוש על השלחן, ואחרי הקידוש סילקו את המפה מעל הלחם משנה ומעל כל מקום בשלחן שהיו צריכים כדי לאכול שם, ורק נשאר מתחת לנרות..... ולפי"ז גם בנד"ד, כיון שהפח והמכסה ראויים לשימושים שונים, הפח כדי להחזיק את הזבל, והמכסה כדי שלא יראו את הפסולת, ושלא ירגישו את הריח הלא נעים, ממילא כמו שהפמ"ג חילק בין החלקים שונים של המפה, הי"ה דיש לחלק בפח אשפה, וממילא מותר לפתוח את המכסה אע"פ שהוא מחובר לפח אשפה בצירים (נחלת ישראל עמוד תתק"ע אות י'), ואע"פ שהפמ"ג (סי' רע"ז משב"ז סק"ח) פסק שהדלת של העששית, בה נמצאו הנרות, דינו ככשלמ"א, שאני התם שהדלת נצרכת לצורך הנר שבעששית כדי שלא יכבה ברוח, וא"כ השימוש של הדלת הוא חלק עיקרי בשימוש העששית.

אבל יש שהעירו על הדמיון של התהלי"ד למש"כ הפמ"ג לגבי המפה, דהתם שני חלקי המפה עושים שני שימושים שונים שאינם קשורים זל"ז, חלק האחד הוא כדי להיות תחת הנרות, והחלק השני הוא לכסות את החלות, וא"כ אע"פ שהכל מפה אחת, מ"מ הם כמו שני חפצים, ולכן בזה ס"ל לפמ"ג שדינם שונים זה מזה, משא"כ בתיבה ודלתותיה שהם כחפץ אחד שעושים שימוש אחד, להניח שם דברים בתוך התיבה, וכן בפח אשפה, שניהם משמשים את הזבל, זה להחזיק הזבל, וזה שלא יראו את הפסולת ולא יריחו את ריחו, אבל הכל משמש אותו דבר, א"כ התם י"ל שדין המכסה כדין הפח (הערת הגרמ"ש קליין שליט"א – הובא בנחלת ישראל עמוד תתקס"ב ותתקס"ד – וכן נקט בפשיטות בה"ל שבת ח"ב פכ"ה סט"ו עמוד שס"ח). שוב ראיתי שיי"א שהמכסה הוא כשלמ"א שמותר לטלטלו לצורך גו"מ, ואינו מוקצה מדין בסיס (ארחות שבת ח"ב פ"ט סעיף ש"ד), ויש לדון טובא בחידוש זה.

סיכום לדינא

תבנא לדינא, כשיש צורך לטלטל שקית האשפה שבבית, והיא רק בסיס למוקצה ואין בה דברי היתר כמו בקבוקים חד פעמיים, נחלקו הפוסקים אם מותר לטלטלו בידים או רק כלאח"י, אבל שיטת המ"ב שמותר לטלטלו בידים, ואע"פ שיי"א שצריך לטלטלו ע"י גוי, למעשה לא נהגו כן. בכל אופן אינו ראוי לתלותו במקום שיצטרך לטלטלו בשבת (כגון על הידית של הדלת), כשאין צורך להניחו דווקא שם. באופן שהמכסה של פח האשפה מחובר בצירים, עדיף לפותחו כלאח"י אם צריך להכניס בו את שקית האשפה שנתמלא לו בביתו.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' נשא תש"פ

האם חצי כהן וחצי ישראל חייב בברכת כהנים

היאך שייך חצי כהן וחצי ישראל

המנ"ח (מצוה י"ח אות ל"א) כ' דאם עבד עברי ישראל בא על חצי שפחה וחצי בת חורין, ונולדה בת, דינה של הבת היא, מצד חלק השפחה הולד הולך אחר האם ולכן היא חצי שפחה, אבל מצד שהאמא היא חצי בת חורין, ממילא הבת הולכת אחר האב, והיא ישראלית ומותרת אפילו לכהן, משום שגירת שאביה מישראל מותרת לכהן, דהרי נפסק בשו"ע (אהע"ז סי' ז' סכ"א) גר שנשא גיורת וילדה בת, לא תנשא לכתחלה לכהן, אפילו בת בתה עד כמה דורות, אע"פ שהורתה ולידתה בקדושה... ואם יש בה צד אחד של ישראל, כגון גר שנשא ישראלית, או ישראל שנשא גיורת, הבת מותרת לכהן לכתחילה, וה"ה למשחרר שנשא ישראלית או ישראל שנשא משוחררת (וע"ע שם סי' ד' ס"ו). אח"כ בא עבד עברי שהוא על הבת הזו שהיא חציה שפחה וחציה בת חורין (ע' קידושין כ"א: שנחלקו רב ושמואל אם רבו של עבד עברי שהוא כהן נותן לו שפחה, ולהלכה נפסק כרב שמוסר לו), והוליד ממנה בן (אין הבן חלל, משום שאע"פ שאמא שלו היא חציה שפחה, בכל זאת היא מותרת לכהן כיון שאביה הוא ישראל), דינו של הבן הזה הוא, שמצד חלק הבת חורין של אמו, הולד מתייחס לאביו והוא כהן, אבל מצד חלק השפחות של אמו, הוא חצי עבד, וא"כ הוא חצי כהן וחצי עבד, אבל רבו שחרר חלק העבדות שבו, וא"כ החלק הזה נהיה גר, והוא ישראל, נמצא שהוא חצי כהן וחצי ישראל.

ברכת כהנים לחצי כהן וחצי ישראל

בפ' נשא הסתפק המנ"ח (מצוה שע"ח סק"ה), האם חצי כהן וחצי ישראל יכול לעלות לדוכן לברך ברכת כהנים. מקום הספק הוא לפי מה דקיי"ל בכתובות (כ"ד:): דזר הנושא את כפיו עובר בעשה, ופרש"י שם כה תברכו – אתם ולא זרים, ולא הבא מכלל עשה – עשה. וממילא אינו יכול לברך ברכת כהנים, משום שהמ"ע של החצי כהן, אינו דוחה האיסור עשה של החצי ישראל.

אבל המנ"ח העיר מהרשב"א (הובא במל"מ ה"י נערה ובתולה פ"א ה"ה ד"ה עוד ראיתי – השני) שכתב דאע"פ שאין עשה דוחה עשה, מ"מ עשה דוחה לאו הבא מכלל עשה, מכל שכן כיון שהוא דוחה לאו, וא"כ שפיר יכול לעלות לדוכן, משום שהמצוה עשה מצד הכהן, דוחה הלאו הבא מכלל עשה דצד הישראל, ואע"פ שהלאו מצד הישראל והעשה מצד הכהן הם בתרי גברי, בכל זאת המ"ע של החצי כהן דוחה, ולכן יכול לעלות לדוכן.

זר שעולה לדוכן עובר בעשה רק כשמכוון לקיים מצות ברכת כהנים

והנה המ"ב (סי' קכ"ח סק"ג) כ' בשם המגן גיבורים, דהא דאמרה תורה אתם ולא זרים, היינו דווקא כשהזר עולה לדוכן ומכוון לשם מצוה, אבל אם אינו מכוון כלל לכוונת מצוה, וכל כוונתו היא רק שלא לעבור על דברי חבריו שחשבו שהוא כהן, ואמרו לו עלה לדוכן, פשיטא דאין כאן איסור עשה כלל, והוסיף המ"ב דכל זה הוא דווקא אי קיי"ל דמצוות צריכות כוונה, אבל אי מאצ"כ, אסור לו לעלות לדוכן, אא"כ יכוון בפירוש שלא לשם מצוה, או שאינו מכוון כלל לברכה.

האם ספק כהן שהוא ספק ישראל נושא את כפיו

בשו"ת כתב סופר (או"ח סי' י"ד) דן לגבי ספק כהן ספק ישראל, אם מותר לו, ואם הוא מחוייב לישא את כפיו, או שמא אסור, דשמא אינו כהן ועובר על איסור עשה. אחרי שנו"נ בזה, כ' (ד"ה ועדיין) כיון דקיי"ל מצ"כ, וכהן המברך בלי כוונה לשם מצוה אינו יי"ח, ממילא ה"ה דזר שמברך ברכת כהנים ואינו מכוון לשם מצוה, אינו עובר בעשה, דהרי כהן בכה"ג אינו יי"ח המצוה, והרי זה דומה לאיסור בל תוסיף דאינו עובר בלי כוונת מצוה.

לפ"ז הסביר (וכן הסביר העונג יו"ט סי' ט"ו ד"ה ומה שכתבו) הא דשנינו בשבת (קיי"ח:) אמר ר' יוסי, מימי לא עברתו על דברי חברי, יודע אני בעצמי שאני כהן, אם אומרים לי חברי לעלות לדוכן, אני עולה, וכי שם תוסיף, לא ידע ר"י מה איסור יש בזר העולה לדוכן, אם לא משום ברכה לבטלה, והסבירו הכתב סופר והעונג יו"ט, דר' יוסי לשיטתו דס"ל דמצ"כ (עי' פסחים קי"ד:), וא"כ שפיר יכול לעלות, ויברך בלי כוונת מצוה, וממילא אין איסור כלל, ומה הרבותא שלא עבר על דברי חבריו, ואלא צ"ל דכוונת תוסיף שכתב משום ברכה לבטלה – היינו ברכת "אשר קדשנו בקדושתו של אהרן", ואע"פ דשיטת תוסיף בר"ה (ל"ג.) היא, שנשים יכולות לברך על מעשהז"ג אע"פ שהן פטורות, א"כ נימא שגם הזר יכול לברך אע"פ שהוא פטור, ואין בזה משום ברכה לבטלה כמו שאינה ברכה לבטלה אצל נשים, אבל לפי מה שהסביר שר' יוסי ס"ל דמצ"כ, א"כ אם הי' עולה לדוכן, הי' מכוון שלא לקיים מצות ברכת כהנים, וא"כ הברכה של "אשר קדשנו בקדושתו של אהרן" היתה לבטלה, ואינו דומה למה שנשים מברכות על מעשהז"ג, דהתם הן מכוונות לקיים את המצוה, משא"כ הכא שר' יוסי הי' עולה ומכוון שלא לקיים את המצוה. לפ"ז כ' הכת"ס (ד"ה המורס), ספק כהן יכול לעלות לדוכן ולישא את כפיו על תנאי, דאם אינו כהן, אינו מכוון למצוה, וממילא הוא חייב לעלות כשקוראים כהנים, דמסתמא הקורא התכוון גם אליו.

אבל הכת"ס כ' שיש לדון בזה טובא, דבשלמא כשמכוון על תנאי שאינו רוצה לקיים מצות ברכת כהנים, ממילא אין צד איסור בזה, אבל לשיטת החרדים (עי' בה"ל ריש סי' קכ"ח) דס"ל שיש מצוה על הישראל להתברך מהכהנים, א"כ כשעולה לדוכן הוא מפסיד את מצוה זו, ואע"פ שנמצא בביהכנ"ס, אבל בעינן פנים אל פנים לעיכובא, ולכן פסק שעדיף שלא יעלה, אא"כ הוא הכהן היחידי, דאז יעלה על תנאי, דממ"נ אם הוא כהן הוא מקיים מצוה, ואם אינו כהן לא הפסיד את שיטת החרדים, אבל מספק לא יברך את הברכה "אשר קדשנו בקדושתו של אהרן".

לפ"ז כ' הגר"א גנחובסקי זצ"ל, יש לנו עצה גם בחצי כהן וחצי ישראל, שיכוון שחלק הישראל עולה לדוכן שלא לשם מצוה, ואז יהא מותר בכל אופן, אבל העירו עליו, דלא שייך לומר כן, דאינו יכול לעשות פעולה אחת, ולחשוב שחלק אחד הוא לשם מצוה, וחלק השני היא שלא לשם מצוה, וזה פשוט דבמצוה שכולו חייב בה, אינו יכול לכוון שיקיים רק חציו.

נתינת בכור בעל מום לחצי כהן וחצי ישראל

המנ"ח כ' (מצוה י"ח אות ל"א) שישראל יכול ליתן בכור בעל מום לחצי כהן וחצי ישראל, משום שחציו הוא כהן גמור, ומה לי חציו מה לי כולו, ולכן בודאי יצא ישראל מצות נתינה, והחצי כהן וחצי ישראל גם יכול לאכול הבכור בעל מום, משום שבכור בעל מום מותר לזרים. הרי מבואר במנ"ח שדנים כל מחצה ממנו כאילו הוא גברא בפני"ע, ולכן אפשר ליתן הבכור לחציו שהוא כהן.

נתינת פדיון פטר חמור לחצי כהן וחצי ישראל

כמו"כ כ' המנ"ח (מצוה כ"ב סק"י), יכול ליתן פדיון פטר חמור לחצי כהן וחצי ישראל, דהרי קיים המצוה במה שנותנו לחצי כהן, וכיון שאין בו קדושה, גם הישראל יכול לאוכלו.

פדיון הבן אצל חצי כהן וחצי ישראל

המנ"ח (מצוה שצ"ב סק"א) כ' שאפשר יכול לפדות את בנו בכורו אצל כהן שהוא חצי כהן וחצי ישראל כיון שהוא כהן, מה לי כולו מה לי חציו, אבל סיים וצ"ע.

טומאת מת לחצי כהן וחצי ישראל

המנ"ח (מצוה רס"ד סק"י) הסתפק אם חצי כהן וחצי ישראל מיטמא למתים, וכתב דלשיטתו חייב מלקות אם יטמא למתים כיון שהוא חצי כהן, והוסיף דאמנם כהן מיטמא לשבעה קרובים, מ"מ חצי כהן זה, אע"פ שיכול ליטמאות לאביו כיון שחלק הכהן שבו הוא אביו, אבל אינו מיטמא לאמו כיון שצד הכהונה שלו אסור לו לטמאות לצד שפחות של אמו משום שלעבדים אין להם ייחוס ואינה נקראת אמו.

האם כהן מקיים מצוות פו"ר כשנולד לו בן שהוא חצי כהן וחצי ישראל

כ' המנ"ח (מצוה א' סק"א) שאם נולד לכהן בנים מחציה שפחה וחציה בת חורין, מקיים מצות פו"ר אם נולד לו בן ממנה, אבל לא בבת, משום שאם נולד לו בן, הוא חצי עבד וחצי ב"ח, וכופין את רבו לשחררו, וממילא בר אולודי הוא, משא"כ בבת שהיא חציה שפחה וחציה ב"ח, כיון שאינה מצווה בפו"ר, אין כופין את רבה לשחררה כמבואר בגיטין (מ"ג:), וא"כ אינה בת אולודי, וממילא אביה אינו מקיים פו"ר בלידתה. אבל שוב כתב, כיון שרק חציו מתייחס אחריו, אינו מקיים מצות פו"ר בלידת בן כזה.

חצי כהן וחצי ישראל שהביא מנחה

אם חצי כהן וחצי ישראל הביא מנחה, כ' המנ"ח (מצוה קל"ד סק"א) שאינה נאכלת מפני חלק הכהונה שבו, דהרי מנחת כהן כולה כליל, אבל גם א"א לשורפה מפני חלק הישראל, ולכן צריך להקריב את הקומץ, והשיריים מתפזרים על בית הדשן כיון שאינם נאכלים מחמת חלק הכהונה שבהם.

מחלוקת האחרונים אם יש תפיסת קידושין בחצי שפחה וחצי בת חורין

נחלקו האחרונים אם יש תפיסת קידושין בחצי שפחה וחצי בת חורין, והמנ"ח ס"ל דכיון שקידושין תופסין בה, ממילא צד הבן חורין הולך אחר האב, אבל התורת חסד (אהע"ז סוסי ט"ז) ס"ל דגם אם קידושין תופסין בה, מ"מ אין הולד מתייחס אחר אביו כלל, ואין לו משפחת אב כלל.

אבל המקנה (סי' מ"ד קו"א סי"ב) ס"ל דאין קידושין תופסין בחצי שפחה וחצי בת חורין, וממילא אין הולד מתייחס אחר אביו, ואין לו משפחת אב כלל.

י"א דאע"פ שאין קידושין תופסין בה, מ"מ צד הבן חורין שבולד מתייחס אחר אביו (חת"ס בגיטין מ"ג. ד"ה ראוי, ושו"ת דבר אברהם ח"א סי' ה' סק"ג בהג"ה, ואמרי משה סי' כ"ז סק"ח).

נמצא דכל המציאות של חצי כהן וחצי ישראל, הוא רק לפי המנ"ח וחת"ס (בחיודושי – וצ"ע דבשו"ת חת"ס לא כ"כ) וש"ת דבר אברהם, ואמרי משה.

אבל יש לציין שבשו"ת חת"ס (אהע"ז ח"ב ס"י קנ"ו) מבואר שאין קידושין גמורים בחצי שפחה וחצי בת חורין, וראיי לכך דהרי הבא על חצי שפחה וחצי ב"ח שנתקדשה, אינו חייב מיתה.

מחלוקת הטורי אבן ורע"א אם חצי עבד וחצי בן חורין הוא גוף אחד או ב' גופים

והנה כל הדוגמאות של המנ"ח, תלויים ביסוד שחצי עבד וחצי ב"ח הוא כשני גופים נפרדים, שלאחד מהם דינו כעבד גמור, ולשני דינו כבן חורין גמור, וכן היא שיטת הטו"א בחגיגה (ב: ד"ה לישא, ושם ד. ד"ה איצטריך), אבל רע"א (חגיגה ד. תוד"ד לא) ס"ל שהוא נידון כאדם אחד, שיש לו מקצת דיני עבד ומקצת דיני ב"ח (וע"ע בקה"י בחגיגה ס"י א' ובגיטין ס"י ל"ב סק"ד), ולשיטתו לא שייך לומר כל הני חידושים של המנ"ח, שכתב דכיון שכל מחצה יש לו דין כגוף בפני"ע, וחציו שהוא בן חורין נידון כישראל גמור, ויש לו חובות וזכויות כאדם שלם.

גדרי חיוב כיבוד אב ואם כשנולד לישראל בן מחצי שפחה וחצי בת חורין

אם ישראל בא על חצי שפחה וחצי ב"ח, הולד הוא ג"כ חצי עבד וחצי בן חורין, ומצד חצי ב"ח שלו יש לו אב ואם, ואע"פ שמצד החצי עבדות שלו אין לו אב, מ"מ הוא אביו מצד חלק הבן חורין שבו, ולפ"ז כ' המנ"ח (מצוה ל"ג סק"ב) שחייב בכיבוד אב ואם, ואע"פ שיש לאמו צד שפחות ג"כ, מ"מ יש לה גם חלק בת חורין, ולכן חייב גם לכבד אותה מצד שהוא חצי ב"ח, ועוד כ' (מצוה מ"ח סק"ו) שגם חייב על הכאתם, ועוד כ' (מצוה ר"ס סק"י) שחייב על קללתם, אמנם לשיטת החת"ס הנ"ל, כיון שאין קידושין גמורים בחצי שפחה וחצי ב"ח, ממילא גם בנה אינו מתחייב אחר אביו כלל, כיון שאינה ראויה לקידושין גמורים, ולפ"ז אינו חייב על מכה אביו ואמו.

ירושת בן שנולד לישראל מחצי שפחה וחצי בת חורין

כ' המנ"ח (מצוה ת' סק"א) שאם נולד לישראל בן מחצי שפחה וחצי ב"ח, כיון שמחלק הבן חורין שלו הוא בנו, אע"פ שמצד השפחות אינו בנו, מ"מ הוא יורש הכל מאביו במקום שיש בנות, ואם יש בנים אחרים, נוטל עמהם שוה בשוה, אמנם בהמקנה (קו"א ס"י מ"ד ס"ב) מצדד שבנו זה אינו יורשו כלל, וכ"כ בשו"ת חת"ס (אהע"ז ח"ב ס"י קנ"א), והסביר דאפילו אם שייך תפיסת קידושין בחצי שפחה וחצי בת חורין, מ"מ כיון שצד שפחות שבה מעכב על הצד חירות שלא יהיה בה קידושין גמורים לחיוב מיתה אלא לאשם בלבד, כמו"כ מעכב על צד חירות שבה שאין ולדה מתייחס אחריה כלל, ולכן כ' דלא משכח"ל יורשים.

ניתן לצפות ולהוריד את כל שיעורי מרן הרב שליט"א באתרנו:

<http://pninim.co.il/> תחת הלינק: **שיעורי הגאון רבי יום**

[טוב זנגר](#)